

kérdőzt megváltoztatja és létét *történeljelleggé* teszi. Ez a történelm nem feltétlenül retorikaimmanens módon meghatározott, hanem elsősorban az (újra)olvasás terében működik. Innen nézve állítható, hogy e kötet olyan kihívás elé állította a Szabó Lőrinc-recepció jövőbeli alakulását, hogy az bizonyára nem fog nyugvóponttra jutni – legalábbis a rögzített kanonizáció

és ezzel együtt a történelem felfüggesztésének elkerülése mint tét jegyében.

Tanulmányok Szabó Lőrincről. Szerk.: KAB-DEBŐ LÓRÁNT–MENYHÉRT ANNA. Anonymus, Bp. 1997.

Lőrincz Csongor

Az új magyar drámáért

„Váróterem. Pad. Menetrend. Kosz.”

A váróteremről gyanítható, hogy valami oroszról van szó.

A pad, ha akarom, már egyértelműen a Három nővére utal.

A menetrend, persze, Csehovra. S a kosz? Semmi kétség, mai magyar mű, amelyet a kezünkben tartunk. Sultz Sándor Csehov-átírata volt annak a három szövegnek az egyike, amelyet a legutóbbi Nyílt Fórum, azaz a fiatal magyar dráma istápolására tizenkét esztendeje létrehozott, s évi egyszer összehívott műhely fölvelt a programjába.

Hogy a kortárs magyar dráma istápolásra szorul, azt a zalaegerszegi színházban és az egervári zordon várkastélyban rendezett Fórum évről évre bizonyítja. Hogy ennek a – többnyire jó értelemben vett – gyámkodásnak mi is lenne a legcélravezetőbb módja, arról annál élénkebb vita folyt és folyik. A rendezvény nevében szereplő jelző mindenestre arról a szándékról árulkodik, hogy a programba iktatott drámai textusok – kiválasztásukról, szakmai, a színházi gyakorlatnak megfelelően főként dramaturgokból álló grémium dönt – a lehető legtárgyszerűbb szigorral találják szembe magukat, nyíltan és őszintén legyenek megítélve. A hangnem határozottsága meg is lepi olykor az első drámájával érkező szerzőt, de esetek tömege bizonyítja, hogy a megrázkódtatást túl lehet élni, ki lehet heverni, a tapasztalatokat le lehet szűrni, sőt, az esetleges elutasítással járó kint akár pozitív energiává is át lehet alakítani.

De nézzük, hány oldalról lehet, kell, érdemes a friss magyar drámát megközelíteni. Először is itt vannak a irodalom szempontjai. A „tanári kar” talán legszigorúbb tagjai az irodalmárok. Hűvös, távolságtartó, elméleti emberek. Érzékenységüket a

tudományosság elve vezérli, véleményük – így vagy úgy, de – számít. A másik oldalon vannak a színházi rendezők. Művészek, művészfélék. Ítéletük intuíciókon alapszik, lehet őket negligálni, bár a létezésről döntenek, egy darab színpadi életét tartják a kezükben. A két vélet között helyezkednek le a dramaturgok – munkájuk kapcsoltplatforma író és színház között –, valamint a kritikusok – kiválasztott nézők, másképpen: összekötők közönség és színház között –, ki-ki a saját habitusa, műveltsége, ízlése, attitűdje szerint. E kar dolga az adott műről, illetve annak szerzőjéről véleményt mondani. Tanácsokkal látni el őt, érzelmeit fölszabadítani vagy csitítani, biztatni, kritizálni, művének lehetséges jövőjéről visszafogott jóslásokba bocsátkozni. S mit csinál mindeközben az ifjú vagy kevésbé ifjú író, aki a körültekintő ítéletalkotás reményében viseli el a vegzatúrát, ad abszurdum a teremtés egyetlen vesztesének érezve magát?

Lássunk egy példát.

A Sultz. Nem először van jelen a Fórumon. Ő az, aki eljön akkor is, ha nem választják ki a darabját, mondván, majd kiválasztják más-kor. Legutóbb ismét darabbal együtt volt ott. *A medve* című szövegét Csehov ihlette és

részben Csehovról szól. Sultz Sándor az a szerző, aki talán a szokásosnál is érzékenyebb a kritikára, de igyekszik soha nem elárulni magát. Ez sikerülne is, ha nem csupa fürkésző tekintetű színházi ember között ülne. Így mégiscsak árulkodnak a mozdulatai, a gesztusai, a vonásai. Mert amúgy csak ül és többnyire hallgat. Egyszerre zárkózott és nyílt. Zárkózottan hallgat és nyíltan figyel. Érdeklő mások véleménye, egy-egy új művét ugyanolyan hévvel félti és próbálja némán megvédeni, amilyen hévvel ajánlja föl évről évre a Nyílt Fórumnak. Ezúttal a három meghívott közül ő a „befutott” szerző. Játszották már a Nemzetiben, Egerben és másutt. Határozottan mutatja magát, de titkon szereti, ha határozatlanok és esendőnek látják. Gyaníthatóan tudja, hogy hol az a pont, amelyen túl már nem szabad önmagát megkérdőjelezni. Talán ezért választja az abszurd megszólalásmódot. A Fórum zárásakor, a vitát követő kétnapos próbafolyamat és zártkörű műhelybemutató után, váratlan módon megnyílik. Kijelentésére a továbbiakban visszatérünk. Íme, egy részlet a darabjából:

„PAVLOVICS: Nem akar a szeretőm lenni? (*Irina teljesen elképedve mered Pavlovicsra, aztán kissé hisztérikusan felvihog.*)

IRINA: Ilyen nincs! Nem hiszek a fülemnek!

PAVLOVICS: Emlékezzék! Ebben a világban minden megtörténhet, mivel valójában semmi se létezik.

IRINA: Az nem létezik, hogy maga normális!”

Irina természetesen, a legfiatalabb lánytestvér a *Három nővérből*, Pavlovics pedig maga Csehov. A szereplők között van egy Anton is. Ő szintén Csehov (?). Akadt irodalmár, aki kifogásolta a nagy orosz szétszakadását két figurára. Mindenesetre ez a mozzanat is fölveti azt az örök kérdést, hogy mit lehet kezdeni egy drámával a rendezvény rövid három napja alatt. Szétzedni még csak-csak. De újra összerakni?

Az út most abba a jónak tűnő irányba tart, hogy a tanácskozáásra szánt idő egyre zsugorodik és a műhelymunka, vagyis az imitált színházi praxis válik egyre hangsúlyosabbá. Bizonyítékként arra, hogy a Fó-

rum élő organizmus: sokszor akár a kényszerítő körülmények hatására is változik. Ilyesfajta kényszerítő körülmény a nemzedékváltás sürgető időszerűsége. Az új generáció fölbukkanása és törvényszerű térhódítása volt a legszembevetőbb jelenség a műhely legutóbbi összejövételén.

Az új nemzedék megjelenésére drámai szerkezetű választ adott a Fórum. Egy teatrális megnyilvánulás vezette be, s egy lényeglátó gondolat summázta a rendezvény végeztével a változást. A még egyetemista *Filó Vera Tulipán doktor* című textusának a vitájában – ezt tárgyalta elsőként a legutóbbi Fórum – fölállt egy alapítótagként rendszeresen jelen lévő színkritikus és fojtott indulattal utasította el a szöveget, kétségbe vonva annak drámaiságát és egyéb irodalmi értékeit, majd látványosan kivonult a teremből és elhagyta a rendezvényt. Fölbaborodását – mely a szintén fiatal *Hazai Attila* szövegének is szólt – az értékek devalválódásával magyarázta s ez legalább két meggondolásra érdemes kérdést vet föl. Valóban értékelhetetlen-e a két szöveg – együtt és külön-külön – irodalmi szempontból? S ha igen, akkor ez az értékvesztés valóban csak a Nyílt Fórumra jellemző-e? Abban az esetben, ha bármelyik kérdésre *nem* a válasz, az effajta teatrális gesztus korántsem szerencsés. És nem csupán pedagógiai szempontból.

Nyilvánvaló, hogy a probléma kiindulópontja a generációváltás, pontosabban annak a kezdeti stádiuma: a tény, hogy a legifjabb nemzedék bekopogtatott az ajtón. Nem csupán a műveivel okoz „zavart”, de furcsának tűnhet a viselkedése, az ízlése, az imázsa, a hétköznapi beszédmódja, s csak mindehhez jönnek azok a sokszor töredekes, dadogó, gátlásos válaszok, amelyek drámai vagy drámaszerű szöveg formájában beszélnek arról, amit ez a nemzedék a világunkról gondol. Az pedig, hogy az őket megelőző generáció, a maga valamivel biztosabb pozíciójából, milyen attitűd alapján ítéli meg a próbálkozásait, komoly pszichológiai és pedagógiai kérdéseket vet föl. Olyan kérdéseket, amelyeket nem lehet megkerülni, jól-lehet születhetnek szélsőséges válaszok is.

Az egyik véglet a kivonulás, a másik – példának okáért – azé a *Nagy Andrásé*, aki

tanára Filó Verának és támogatója műveinek, s aki annak idején maga is a Nyílt Fórum „elsődrámása” volt. A kettő között érdekesebbnél érdekesebb példák sora található. Az izgalom kedvéért válasszuk ki az a dolgozatot író színikritikusét, aki távozó kollégájához és nemzedéktársához hasonlóan szintén nem bízott a Filó-szöveg színpadképességében, de megpróbálta kivárni, hogy a rövid, mindössze kétnapos színpadi műhelymunka után ez fekete-fehéren bebizonyosodjék. Így jelentkezett a „Filó-teambe”, de semmi nem a várakozásának megfelelően történt.

Az első meglepetés akkor érte, mikor rá kellett jönnie, hogy az első – felületes – olvasásra vékonykának és zavarosnak tűnő szöveg a lehető legkonvencionálisabb színpadi elemzés és próbafolyamat közben – rengeteg konfliktus és vita árán, de – egyszer csak elkezd irodalmian (is) viselkedni. A textus mögött egy egyszerre valóságos, egyszerre metaforikus világ bontakozott ki; a töredékes szövegmozaikok valamifajta erősen mai bűnügyi történeté formálódtak; a hétköznapi kifejezések jelentése a szöveg egy síkján valóban egyszerű és hétköznapi, egy másik síkon azonban súlyosan szimbolikus lett. A Filó-darabot próbáló csoport rendezője – talán pedagógiai okokból – e lehető legkönnyebb megoldást választotta, fölolvastatva a színházat igyekezett létrehozni. Mindezt a szöveg lehető legkörrültekintőbb elemzésével, ám szinte minden színpadi akciót nélkülözve.

A legkényesebb metodikai kérdést az jelentette, hogy a rejtjelezett (a feltételezés szerint irodalmi értelemben kódolt, azaz megfejthető) szöveg dekódolására milyen mértékig veheti igénybe a csoport a mindvégig jelen levő szerző segítségét. Elméletben mindenki egyetértett azzal, hogy csak nagyon kevéssé, a gyakorlatban viszont a teljesítményorientált csapat tagjai, akik előtt ott lebegett a műhelybemutató mint cél, a munka elakadásakor fölszabadultan kérdezték a szerzőt a kaleidoszkópszerűen szerkesztett bűnügyi történet nehezen fölfedhető mozzanatairól. Tekintve, hogy a textus, a földolgozás eme kényszerűen egyszerű módján, működni látszott, a műhelymunkában részt vevők emocionálisan kö-

tódni kezdtek egymáshoz, a szerzőhöz és természetesen magához a szöveghez. Ezzel egy időben mindinkább konkurenciának kezdtek tekinteni a szintén elszántan tevékenykedő másik két csoportot. S mindezen túl az a pikáns szerepcseré, amely színpadi szereplővé avatott dramaturgot, irodalmárt, színházi ítést (a kitűnő házigazda, a zalaegerszegi színház ugyanis csupán három-négy színművészt „kölcsonöz” a műhelymunkához), olyan lelkesedéssel töltötte el a példának hozott kritikust, hogy ez a lelkesedés csöndes ellenállóból a mű és a szerző lelkes támogatójává tette őt.

„A színpadot egy hatalmas tévédoboz választja el a közönségtől”

A *Barabara menekülése* című dialógus-sor elé *Hazai Attila* azt írta: *munkapéldány*. Nem kész dráma, nem teljes dráma, esetleg nem dráma, és folytathatnánk. Bármi tárgyszerű is ez a szerzői megállapítás, mindenképp magában foglal egyfajta menekülési kényszert, attitűdöt. Az önvédelemnek ez a formája – főként azoknak a szerzőknek az esetében, aki először vesznek részt a Nyílt Fórumon – nem egyedülálló. A műhelybemutató s az azt követő vitán az író – ha némelykor indulatosan is, de többnyire rokonszenvesen – válaszolt a bírálatokra. A vélemények többsége szerint a *Barabara menekülése* olyasfajta dialógus-töredékekből áll, amelyek együttesen sem alkotnak teljes művet. Ezzel együtt bizonyos vonatkozásaiban korhű textus. Korszerűségét az is mutatja, hogy a csoport, amely foglalkozott vele, négy-öt változatban készített el egy hosszabb jelenetet, több – egymáshoz közel álló – nemzedék szempontjából vizsgálva a poligám párkapcsolatok etikai problematikáját, s a legsikeresebbnek az bizonyult, amely a legifjabb, a szerzőhöz legközelebb álló nemzedék magatartásmintáit, viselkedésformáit, meta-kommunikatív megnyilvánulásait tükrözte.

Hasonlóan többverziós metodikát választott a harmadik csoport. Sultz Sándor Csehov-darabjának egy jelenetét a zalaegerszegi színház hivatásos színészei adták elő két változatban, a szereplők ellent-

mondásos jellemének, talányos kilétének két végletét megmutatva, a tragikumnak, illetve az iróniának alárendelve.

A bemutatókat követő vitában Filó Vera nem szólalt meg. Nem reagált sem az őt ért dicséretekre, sem a számos bírálatra. Mindenképpen az utóbbiak voltak többségben. Többnyire annak a „kaleidoszkópnak” a furcsasága, szokatlansága, esetleg értékelhetetlensége volt a vád, amelyet drámai szöveg gyanánt létrehozott. Talán a szerző hallgatása is olaj volt a tűzre (nem elég esendően hallgatott), talán valóban vannak a mű hatásmechanizmusában hiányosságok. Végül az egyik hozzászóló empatikusabb álláspontra készítette a résztvevőket. Mintegy az új nemzedék megjelenésének a summázataként megjegyezte: „Ne várjatok mindenáron a mienkhez hasonló gon-

dolkodást tőlük, hiszen ők már teljes egészében a vizuális kultúrán (az óriásplakáton, az Interneten) nőttek föl.”

Immár nyilvánvaló, hogy a tizenhárom esztendőös Nyílt Fórum fontos állomásához érkezett, még ha egyidejűleg él is meg egyfajta válsághelyzetet és próbál élni a lehetőséggel, hogy megújítsa önmagát. Az egyik a másik nélkül nem megy.

A legjobb drámának megszavazott Vilmos-Körte-díjat (egy üveg körtepálinka *Shakespeare Vilmos* emlékére) ezúttal Sultz Sándor nyerte. Ehhez a tényhez a szerző a következőket fűzte: Én úgy jöttem ide, hogy szarok bele ebbe a szakmába. Leírni egy emberi mondatot? Minek? Megérteni, amit mások leírtak? Minek? De most egy kicsit más lett a helyzet.

Kállai Katalin

A búcsúzkodás szertartásai

Andreas Müller-Pohle kiállítása és videóbemutatója a budapesti Goethe Intézetben

Válságban van a fotográfia, az ipari kor eme technikája. Az egykor oly nagy hatalmú médium, amely mélyen betüremkedett a valóság megértésébe és a művészeti gyakorlatba, manapság egyre inkább az emlékezés tárgya. Nosztalgikus patinát nyer, s éppen ezért kerül be a burzsoá művészet templomába, ahol csupa olyasmi kap helyet, ami technikailag túlhaladott, s aminek nincs többé jelentősége a társadalmi valóság konstituálódásában.

A fotográfia, akárcsak a digitális médiumok ma, kezdetben új horizontokat nyitott, s a valóság addig ismeretlen horderejű esztétizálását vezette be. Új realizmust teremtett – a még mindig normatívnak számító „fotorealizmust” –, s érzékelésünket addig ismeretlen jelenségekre irányította. Hozzájárult a kézműves zsenialitás trónfosztásához, mindenkit művésszé avatott, felértékelte a véletlenszerűt, az adottat, a jelentéktelent, a gyorsaságot, s a mű kivitelezéséről és megkomponálásáról a figyelmet a vizuális vonzerőre és az információértékre terelte. S – először a történelemben – valóban kollektív,

ugyanakkor aktuális képi világot teremtett, amit az emberek sokasága volt képes befogadni.

A fotó manapság a többi analógián alapuló médium sorsában osztozik, amelyek önállóságát a digitalizálás fenyegeti. A fényképezőgép csupán olyan adatokat nyújt, amelyek digitalizálhatók, számítógép segítségével processzálhatók és tetszés szerint megváltoztathatók. Épp ez a sajátság az, ami a komputert univerzális géppé, elvben minden más gépet imitálni képes masinává avatja: segítségével minden digitalizálható, átalakítható, numerizálható, s az egész mindenféle kivitelező eszközzel összekapcsolható.